

Kaj pričakujemo od literarnega prevoda

Urška P. Černe

Tematska številka Dialogov, ki je pred vami, je posvečena prevajanju tujih literatur v slovenski jezik in (sodobni) prevodoslovni teoriji. Prevajanja slovenskega leposlovja v tuje jezike smo se le dotaknili, saj zahteva posebno obravnavo, izdatneje pa se nismo ukvarjali tudi z najbolj perečim problemom literarnega prevajanja, namreč z ek-sistencialno ogroženostjo profesionalnih prevajalk in prevajalcev leposlovja v slovenščino. Odpravi tega problema se z vnemo posveča stanovsko Društvo slovenskih književnih prevajalcev (DSKP), podrobnosti o tiskah pa so v teh Dialogih popisane v odzivih prevajalk in prevajalcev ter v intervjujih. Urednika verjameva, da so za dobro (od)rešitev potrebne intenzivne kulturno-politične dejavnosti in se zato pridružujeva “zunajbesedilnim” prizadevanjem.

Z zasnovno tega zbornika sva s sourednikom *Gašperjem Malejem* sledila trem smernicam, ki naj jih najprej očrtava, preden se v nadaljevanju podrobneje posvetiva nekaterim od spoznanj.

Prvič, s portretno anketo 38 slovenskih literarnih prevajalk in prevajalcev sva želela bralcem danes in v naslednjih desetletjih ali stoletjih omogočiti zaznavanje žitja in bitja ustvarjalcev literarnih prevodov, s tem pa tudi prevajalskega procesa, njegovega konteksta ter veljavnih družbenih okoliščin in norm literarnega prevajanja: kako, s kakšnimi idejami, motivacijami, pojmovanji se tik pred prehodom v dvajseta leta 21. stoletja pišejo prevodi leposlovnih besedil na Slo-

venskem; kakšno samozavedanje jih preveva. Vsem avtoricam in avtorjem dragocenih vpogledov v njihovo življenje in delo še enkrat hvala – brez izjemnega odziva na najino povabilo k sodelovanju teh vsebin ne bi mogli ponuditi.

Drugič, z obema intervjujema sva želela ugotoviti, katere so značilnosti slovenskega prevodnega literarnega sistema in kakšna je (bila) recepcija svetovnih teoretskih pojmovanj literarnega prevajanja pri nas. Ali širše, katere prevodoslovne šole so se na Slovenskem udomačile bolj, katere manj, zakaj za nekatere tako rekoč še nismo slišali, zastopniki katerih so glasnejši in h kakšnim premislekom vabijo. K pogovoru smo povabili mednarodno uveljavljeni akademski prevodoslovki, ki imata obenem tudi lastne praktične izkušnje na področju literarnega prevoda: *Martino Ožbot Currie*, dolgoletno urednico teoretskih publikacij DSKP, ki so izdatno prispevale k razvoju strokovne refleksije o literarnem prevajanju pri nas, in *Nike K. Pokorn*, dolgoletno predstojnico Oddelka za prevajalstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

In tretjič, zapolniti sva želela nekaj vrzeli v prevodoslovnem teoretskem korpusu z mislimi, ki se nama zdijo sveže, nenavadne ali (ponovno) vredne premisleka. Posebej naju je zanimal tudi pojem ekvivalence, okrog katerega se dolga desetletja krešejo mnenja.

Besedila, za katera smo uspeli pridobiti oziroma odkupiti avtorske pravice, smo prevajali iz francoskega, angleškega, italijanskega in nemškega jezika. Najprej bi omenila za bralca verjetno najtrši oreh, ki je umeščen na konec zbornika. Raziskovalka s področij študij spolov in rasizma, *Sharon Willis* z Univerze Rochester v skrbnem in inovativnem prevodu *Nataše Velikonja* samoniklo spaja znanstveni in literarni diskurz ter jezikovno izborna uprizarja svojo tematiko – govori o ontologiji besedil nasploh, ontologiji prevodnih besedil večjezičnih avtoric in avtorjev, o manjšinski izkušnji jezika in geografskega izvora. To besedilo je dragocen izziv tako na bralski kot na miselni ravni: v izhodišču obravnava dvojezično knjižno izdajo, ki jo je v francoščini in angleščini napisala *Hélène Cixous* tako, da je sama sebe sproti prevajala in prirejela, obenem pa prilagajala tudi "original". In potem je bila ta dvojezična izdaja prevedena v brazilsko portugalščino. Francoščina *Hélène Cixous* je "zamejska", saj je avtorica rojena Alžirka. Eno od vprašanj, ki naju je zanimalo, je: kako prevajamo "necentralne" različice nekega literarnega jezika? V bolj znanem kontekstu: kaj pomeni, da leposlovje zamejskih Slovencev prevajamo v centralne, "tekoče" različice jezikov/ govoric? Koliko "tujosti" pri tem prenesemo, prinesemo?

Vprašanje, koliko "tujosti" prinašamo v ciljno kulturo prevajalke in prevajalci (in koliko je prinašajo bralci), je od nekdaj v srži naših odločitev. Drugo teoretsko prevodno delo, ki sva ga umestila v zbornik, je leta 1985 objavil francoski mislec in prevajalec *Antoine Berman* (1942–1991) pod naslovom *Prevod kot izkušanje tujega*, ki ga je premišljeno in elegantno prevedla *Sonja Dular*. Bermanov članek je navdihujoč. Glavni izziv za literarne prevajalke in prevajalce naj bo, pravi, izogibati se *svojevoljni homogenizaciji*. Pa vendar počnemo točno to, usmerjeni smo "v produkcijo 'jasnejšega', 'lepšega', bolj 'tekočega', 'čistejšega' besedila od izvirnika". Berman jedrnatopostreže z analizo naših prijemov in naniza *12 teženj k popačenju*, ki delujejo pri prevajalcu, od katerih je prva težnja nagibanje k *pojasnjevanju*: "Kjer se izvirnik brez težav zadržuje v *nedoločeni*, tam jezik literarnega prevoda, na primer, teži k vsiljevanju ustaljene rabe". A Berman pravi, da je pojasnjevanje inherentno prevodu, ker je vsako prevajanje deloma pojasnjevalno.

Skupni imenovalci besedil/problemov v tem zborniku pa so poleg vprašanja tujosti med drugim tudi: kaj pričakujemo od literarnega prevoda, kakšne so naše osebne norme, zapovedi,

čutenja in (včasih domala neuničljiva) prepričanja o tem, kaj je “prav” in kaj “narobe”, za katera nemalokrat niti ne vemo točno, kje smo jih pridobili, od koga prevzeli. Zato naju je zanimalo, o čem razmišljajo raziskovalci. Raziskovalka s področja postkolonialnih študij, komparativistka in prevodoslovka *Maria Tymoczko* z univerze v Massachusettsu v besedilu *Prevajanje, etika in ideologija v dobi globalizacije* ponuja nekaj izhodov iz mreže evropocentričnega pojmovanja prevoda. Tymoczko se ne nanaša ekskluzivno na literarno prevajanje, vendar pa usmeri naš pogled v nekaj vraščenih jezikovnih in konceptualnih rab, ki določajo zahodnoevropsko doje-manje prevoda. Besedilo je iz angleščine prevedel raziskovalec in prevajalec *Janko Trupej*, ki se ukvarja z rasizmom v literarnih prevodih. Delo Marie Tymoczko sicer slovenski prevodoslovni javnosti ni neznano, saj je o tej temi predavala tudi na kongresu European Society for Translation Studies 2007 v Ljubljani (*Why European Translators Should Want to De-Westernize Translation Studies*).

Dve prevodnozgodovinski besedili vsako s svojega zornega kota – eno v italijanskem, drugo v nemško govorečem okolju – opisujeta razvoj misli o literarnem prevodu z zavračanjem dogmatične normativnosti. Prvo z naslovom *Prevodoslovje* je 2005 objavil italijanski pesnik, pisatelj in literarni znanstvenik *Franco Buffoni*, danes upokojeni redni profesor za angleško in primerjalno književnost ter ustanovitelj in dolgoletni urednik specializirane revije za prevajanje *Testo a fronte*. V sodelovanju z avtorjem ga je domišljeno prevedel njegov stalni prevajalec v slovenščino *Gasper Malej*, ki je februarja 2017 v Rimu prejel posebno nagrado italijanskega ministrstva za kulturo in turizem za izstopajoče prevajalske dosežke. Drugo besedilo je 2013 v nemščini kot poglavje znanstvene monografije *Razvojne smeri prevodoslovja* objavil prevodoslovec, ustanovitelj študija prevajalstva v Gradcu, član SAZU, jezikoslovec in ustanovitelj šole literarnega prevajanja na otoku Premuda *Erich Prunč*. Celotna knjiga bo v prevodu podpisane objavljena prihodnje leto. Prunčev tekst duhovito pripoveduje o zgodovini prevodoslovja, tukaj objavljeno poglavje pa nas popelje v sedemdeseta leta 20. stoletja, ko so se dogajali zgodnji pozivi k obratu v besedilo, torej proč od stavčne in podstavčne ravni kot enote preučevanja prevodnih prvin. Eden od učinkov Prunčevega besedila implicitno pokaže tudi na dolgoletni poznavalski pristop uredništva zbornikov pri DSKP – v slednjih se je v preteklih 30 letih znašel nemalokateri (prevodni) teoretski biser – Prunč opozori na članek besediloslovca Eugenia Coseriuja v nemščini, slovenski bralci pa lahko z zadovoljstvom ugotovimo, da od leta 2002 obstaja v prevodu Martine Ožbot. Drugi učinek je Prunčevo navajanje spregledanega prispevka k prevodoslovju izpod peresa avstrijskega preučevalca tekstualnosti in lingvista Wolfganga Dresslerja.

Najdaljše teoretsko besedilo v tem zvezku je znanstveni sestavek o prevodih poezije, in sicer morda nekoliko presenetljivo glede avtorja, bolj znanega po socioloških pristopih k vprašanju prevajalcev in prevajanja, ki so dvignili veliko prahu. *Lawrence Venuti*, avtor sintagme *prevajalčeva (ne)vidnost*, namreč prispeva specializiran tekst o raziskovanju pesniških prevodov z naslovom *Pesniški prevod ali etika v prevajanju* – z mislijo, da je prav obrobnost prevodov poezije dobro izhodišče za raziskovanje. “Ker je prevajanje poezije razbremenjeno nenehnega pritiska, da mora ustvarjati dobiček, bo verjetneje spodbujalo eksperimentalne strategije, ki lahko razkrijejo, kaj je tisto edinstveno pri prevajanju kot jezikovni in kulturni praksi.” Članek je z občutkom prevedla *Bojana Vajt*.

A vrnimo se k začetku tega uvoda, h *Kratkim anketnim portretom* 38 prevajalk in prevajalcev v slovenščino. Zanimalo naju je torej, kaj mika in žene zrele literarne prevajalce praktilike danes. Skupaj smo ustvarili droben prispevek k eni novejših vej prevodoslovja, "prevajalčeslovju" – če lahko predlagamo ta nerodni termin kot ustreznico za angleški "translator studies", po analogiji s "translation studies", kar je prevodoslovje (veda o prevajalkah in prevajalcih bi bilo nemara predolgo). S knjigo *The Translator's Turn* (1991) Douglasa Robinsona in pojmom "translator studies" (ki ga je pred osmimi leti v članku *The Name and Nature of Translator Studies* predlagal Andrew Chesterman za del prevodoslovja, pri katerem je predmet preučevanja prevajalec/-ka sam/-a in posledično odpira nova raziskovalna vprašanja) izhodiščna in ciljna besedila, prevodni sistem, prevodno delovanje postanejo drugotnega pomena, v ospredje pa stopi raziskovanje prevajalkine/čeve osebe. Zanima pa nas tudi prevajalkina/čeva družbena vpetost. Prevodni premiki odsevajo družbene normative, veljavne v času nastanka prevoda. Vendar pa imava sourednika ves čas pred očmi predvsem stvaritev sólo, ciljno besedilo ali prevod, pač glede na izbrano terminologijo. Pojmovanju pričakovanj o naravi literarnega prevoda je bilo namenjeno anketno vprašanje o ekvivalenci ter pogovor o ekvivalenci v obeh intervjujih, eksplicitno pa z Martino Ožbot.

In še pomisel, ki nemara poveže prevajalčeslovje in pojem ekvivalence. V mnogih neevropskih družbah je za pripovedovanje zadolžen posrednik, pri katerem lahko cenimo le njegovo spretno ravnanje s kodom. *Avtor* pa je, kot vemo, produkt evropskega načina razmišljanja in individualistične družbe, ki goji kult človeške osebe in njene genialnosti (vsaj od časa razsvetljenstva dalje). Gravitacijska sila avtorstva se kaže predvsem v prikovanosti tradicionalnega literarnozgodovinskega pogleda na telo avtorja, v sledi njegovih dejanj in strasti, v družbi spektakla pa to telo tudi prodaja besedilo, ki ga je spisalo (številni literarni večeri, literarne turneje, televizijski in radijski nastopi, zvočne knjige z avtorjevim branjem itd.). Prevajalčeslovje posebej zanimajo prevajalkini/prevajalčevi vzgibi: zakaj prevaja? Ali prevaja s 40-urnim delovnikom ali je morda celo prevajalka-prostovoljka oziroma prevajalka-aktivistka? Zakaj prevaja določeno delo, kolikšen odstotek ponujenih del sprejme v prevod in kolikšnega izbere sam/a?

V teh Dialogih so nas vznemirjale tudi nekatere druge aporije in relacije, predvsem razmerje z "bivajočim jezika". Na primer, kaj menimo o stališču dela jezikoslovja, da "je izjavljanje kot tako povsem prazen proces, ki deluje brez napake, ne da bi ga bilo treba napolnjevati z osebo" (Barthes v Smrti avtorja; Sodobna literarna teorija, 1995, 21). A ne glede na to, kako prevajalka/prevajalec imenujeta osebo, ki je v veliki meri napisala izhodiščno besedilo (kajti gotovo so pri tem sodelovali tudi imenovani ali neimenovani sodelavci, uredniki, lektorji, drugi zaposleni v založbi itd.): ne glede na vse to smo pred belim listom papirja ali zaslonom še zmeraj v troje. In nastaja nekaj četrtega. Ciljno besedilo, tekst, ki ga napiše literarna prevajalka/prevajalec.

Naj končamo z navedkom iz enega od člankov. V uvodu k italijanskemu prevodu knjige Friedmarja Apla *Literarische Übersetzung* teoretik Emilio Mattioli zapiše: "Zavzemamo se skratka za odprto pojmovanje literarnega prevoda, za aktualizacijo bogate zgodnjjeromantične refleksije o prevajanju kot nalogi brez konca, z močno zavestjo o prisotnosti mnogoterih spremljivk v prevajalskem procesu in o neizbežnosti časa, ki edini daje raziskovanju prevajanja večplastnost, čar in smisel." (Prevedel Gašper Malej)

Sourednika bi se zahvalila uredništvu revije Dialogi za povabilo h koncipiranju tega zbornika in odgovorni urednici za dobro sodelovanje. Posebna zahvala gre tudi vsem sodelujočim izvrstnim prevajalkam in prevajalcema za disciplinirano in empatično opravljene stvaritve ter obema intervjuvankama, ki sta vložili veliko dragocenega časa in prijaznosti v odgovore na naša vprašanja. Enako velja za vseh 37 prevajalk in prevajalcev. Brez velike odprtosti vseh sodelujočih natis te številke revije ne bi bil mogoč!

In za konec še beseda o nekaterih tehničnih odločitvah pri urejanju tega zvezka. Določene načine zapisov sva poenotila, med drugim način navajanja in zapisovanja navajane literature. Spet drugih nisva: takšen primer je prepuščanje svobode prevajalcem in prevajalkam besedil – leksično ali leksikalno, na primer, je dopuščeno oboje.

Bralce pa vabim, da se nam pridružijo v tej tematski številki, z dopustki in odpustki, in da nam svoje odzive pošljejo na naslov: dialogi.prevod2017@gmail.com (prevodni zvezek revije Dialogi).